

ЎЗБЕКИСТОНДА ҲОКИМИЯТЛАР ЎРТАСИДА ЎЗАРО ТИЙИБ ТУРИШ ВА МАНФААТЛАР МУВОЗАНАТИ ЖАРАЁНИДА ПАРЛАМЕНТ НАЗОРАТИНИНГ ЎРНИ ВА РОЛИ. ПАРЛАМЕНТ НАЗОРАТИ ВА УНИНГ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ

Ҳотамов Ҳомид Сулаймонович

*Олий Мажлис Сенати Суд-ҳуқуқ масалалари ва коррупцияга қарши курашиш
қўмитаси котибияти масъул ходими,
Жамоат хавфсизлиги университети мустақил тадқиқотчиси*

Аннотация: мақолада Ўзбекистонда икки палатали парламентнинг ташкил этилиши, Олий Мажлис Сенатининг фаолияти, хусусан, парламент назорати йўналишидаги вазифаларни амалга ошириш жараёнлари, парламент назоратининг ҳуқуқий асослари очиқ берилган.

Annotation: the article describes the creation of a bicameral parliament in Uzbekistan, the activities of the Senate of the Oliy Majlis (Parliament), in particular, the processes for implementing tasks in the direction of parliamentary control, the legal framework for parliamentary control.

Калит сўзлар: ҳокимиятлар бўлиниши принципи, ўзаро тийиб туриш, манфаатлар мувозанати, парламент назорати, ҳокимиятлар бўлиниши принципи, ҳокимиятлар бўлиниши тушунчаси, қонун устуворлиги, икки палатали парламент, ҳуқуқий давлат ва фуқаролик жамияти.

Key words: principle of Separation of Powers, mutual restraint of Powers, balance of interests, parliamentary control, principle of Separation of Powers, concept of Separation of Powers, law supremacy, bicameral parliament, legal state and civil society.

Мамлакатимизда давлат ҳокимияти ва бошқарувини демократлаштириш соҳасида олиб борилаётган ислохотлар ҳокимиятлар бўлиниши конституциявий принципини ҳаётга изчил татбиқ этиш, ҳокимиятлар ўртасида ўзаро тийиб туриш ва манфаатлар мувозанатининг самарали тизимини шакллантиришга, шунингдек, қонун чиқарувчи ва вакиллик ҳокимиятининг ваколатлари ҳамда назорат вазифаларининг кучайишига хизмат қилмоқда.

Ҳокимиятлар бўлиниши принципи марказида турувчи давлат ҳокимияти ҳақида олимларимиз томонидан турли қарашлар илгари сурилган. Жумладан, Р.Ҳакимовнинг фикрига кўра, “Давлат ҳокимияти жамиятнинг мавжудлиги ва ривожланиши учун энг муҳим аҳамиятга эга бўлган ижтимоий жараёнлар бошқарувини таъминлайди. Шу маънода, давлат ҳокимияти ижтимоий ҳаётнинг энг мураккаб феноменларидан бўлиб,

унда инсоният цивилизациясининг энг муҳим қирралари акс этади, десак хато бўлмайди”¹². Бу тўғри фикр, чунки давлат ҳокимияти мамлакатнинг ривожланиши ва тараққиётида муҳим ўрин эгаллайди.

Ҳ.Одилқориевнинг қайд этишича, давлат ҳокимияти ҳокимиятнинг ижтимоий-сиёсий моҳиятга эга тури сифатида оммавий-сиёсий тусда бўлади. Унинг асосий вазифаси жамиятни уюштириш ва бошқаришдан иборатдир¹³.

З.М.Исломовнинг таъкидлашича, давлат ҳокимияти – бу давлат органлари ва муассасаларида гавдаланган давлат иродаси ва куч-қудратининг жамланган ифодасидир. У ҳар хил воситалар, жумладан давлат мажбурлови ва ҳарбий куч орқали тенглик, эркинлик ҳамда адолат йўлида жамиятда тартиб ва барқарорликни таъминлайди, ўз фуқароларини ички ва ташқи тажовузлардан ҳимоя қилади¹⁴.

Парламент ҳуқуқи назариясининг марказий категорияси **ҳокимиятлар бўлиниши принципи** бўлиб, у орқали демократия ўз самарадорлигини таъминлайди. “Бу принцип демократик бўлиб, у давлат ҳокимиятини шундай ташкил этишни назарда тутадик, бу аҳолининг ҳам кўпчилиги, ҳам озчилиги, унинг турли гуруҳлари манфаатларини самарали аниқлаш ва акс эттириш имконини беради¹⁵.

Ҳокимиятлар бўлиниши тушунчаси узоқ йиллардан бери олимлар томонидан ўрганилган. Қадимги юнон файласуфи Аристотел “ҳокимиятларнинг бўлиниши ғоясини амалга ошириш жамият ишларини самарали бошқариш учун зарур” деб ҳисоблаган¹⁶.

Афлотун ўзининг “Давлат” асарида “қонун чиқарувчи ва судья ўз фаолиятида бир хил йўналишга эга, аммо шунга қарамай, улар ҳали ҳам фарқ қилади”, деб таъкидлаган¹⁷.

Ишонч билан айтиш мумкинки, ушбу ғоянинг пойдевори ўша пайтда ҳам қўйилган, кейин ҳокимият бўлинишининг ушбу концепцияси ўрта асрларда Джон Локк, Шарль Луи Монтескье¹⁸ ва бошқалар каби файласуфлар томонидан синчковлик билан ўрганилган, айнан уларнинг ғоялари ҳокимият

¹² Хакимов Р. Р. Развитие правовых основ парламентского контроля в Узбекистане: основные положения закона" о парламентском контроле" //Журнал зарубежного законодательства и сравнительного правоведения. – 2016. – №. 6 (61). – С. 19-23.

¹³ Одилқориев Ҳ. Конституция ва ҳокимият. Демократлаштириш ва инсон ҳуқуқлари. – № 4 (12) – 2001.– Б.5.

¹⁴ Исламов З.М. Проблема власти: ее понимание, назначение, социальная ценность. – Т.: ТГЮИ. – 2003. С.27.

¹⁵ Шеховцев В.А. Развитие российского парламентаризма. Владивосток: Дальнаука, 2002. - с. 74-76.

¹⁶ Лосев, А.Ф. Платон, Аристотель (Жизнь замечательных людей) / А.Ф. Лосев, А.А. Тахо-Годи. М.: Молодая гвардия, 2015. 180

¹⁷ Лосев А.Ф. Сочинения: в 9 т. Т. 1 Бытие Имя Космос. М.: Мысль, 2016. 211 с.

¹⁸ Монтескье Ш. О духе законов. Кн. 20–31. — М.: Директ-Медиа, 2011. — 596 с.

бўлиниш институтининг ривожланишига ҳисса қўшган ва унинг замонавий талқинларида ўз аксини топган¹⁹.

Ҳуқуқий давлат қуришнинг фундаментал принципларини таҳлил қилар эканмиз, ҳокимиятларнинг бўлиниши уларни муваффақиятли амалга оширишнинг зарур механизми эканлигини қайд этиш зарур²⁰.

Ушбу ғоя кўпчилик муаллифлар томонидан таъкидлаб ўтилган. Масалан, америкалик сиёсатшунос А. Вандербильтнинг таъкидлашича, қонун устуворлиги ҳокимиятлар бўлиниши принципи амал қиладиган жойда самарали ривожланади²¹.

Шуни таъкидлаш керакки, ҳокимиятларнинг бўлиниши назарияси дастлаб намуна сифатида қабул қилинган, бунинг натижасида давлат тузилишининг универсал турини яратиш мумкин эди. О. Н. Гришаева тўғри қайд этганидек, “амалиёт шуни кўрсатадики, ҳар бир мамлакатда ҳокимиятларнинг бўлиниши принципини амалга оширишда ўзига хос маданий ва миллий хусусиятларни ҳисобга олган ҳолда ўзига хос турдаги давлат тузилиши шаклланади. Улардан баъзилари президентлик институтини шундай қабул қилишнинг мавжуд анъаналари билан бевосита боғлиқ (АҚШ – кучли президент, Германия – заиф президент)”²².

И.А.Конюхованинг фикрича, мамлакатда икки палатали парламентнинг мавжудлиги давлатнинг турли давлат ҳокимияти органлари олдида керакли даражада фаоллигини таъминлаши мумкин, бу қонун ижодкорлиги жараёнига, жумладан, ҳокимиятлар бўлиниши принципи нуқтаи назаридан янада оқилона ёндашишга ёрдам беради²³.

Давлат ҳокимиятининг бирлиги ва бўлиниши концепцияси ҳокимиятнинг ягона манбаи – халқ мавжудлигини назарда тутаяди, бу давлат-ҳуқуқий даражада ҳаёт, жамият ва фуқароларнинг эҳтиёжларидан келиб чиққан ҳолда ўзгарувчан сиёсий, иқтисодий, ижтимоий вазиятни ҳисобга олган ҳолда унинг иродасини амалга оширишнинг ягона давлат механизминини яратишда намоён бўлади²⁴. “Парламент... аҳолининг маълум табақалашган қатламлари фикр-мулоҳазалари, маълум “гуруҳ” манфаатларини ифодаловчи таклифлар очик тўқнашадиган форумга

¹⁹ Романова Е. А. К вопросу о законодательной власти в системе разделения властей //Форум молодых ученых. – 2018. – №. 12-3 (28). – С. 1028-1033.

²⁰ Гришаева О. Н. Основные концепции разделения властей: от античности до наших дней //Filo Ariadne. – 2019. – №. 1. – С. 122-134.

²¹ Платон. Государство. Соч. Т. 3. Ч. 1. М.: Мысль, 1971. 750 с.

²² Гришаева О. Н. Основные концепции разделения властей: от античности до наших дней //Filo Ariadne. – 2019. – №. 1. – С. 122-134.

²³ Конюхова, И.А. Двухпалатность как принцип организации национальных парламентов: опыт России и мировая практика // Журнал российского права. – 2004. № 1. С. 11–117

²⁴ Taitorina В. А. Контрольная функция законодательной власти: вопросы теории и практики //Вестник КазНУ. Серия Юридическая. – 2019. – Т. 55. – №. 3. – С. 8-13.

айланиши керак. Айнан Парламентда улар қонунда ўз қўлланилишини топадилар²⁵.

Сиёсий ҳокимиятни турли институтлар ўртасида тақсимлаш масаласининг марказида ваколат ва самарадорлик масалалари ётади. Аммо яна бир масала бор бу ҳам вакиллик ва қонунийлик муаммосидир: сиёсий институтлар фуқароларнинг сиёсий институтлар ва халқ ўртасидаги тўғри муносабатлар ҳақидаги ғояларига қай даражада мос келиши, яъни улар қай даражада демократик мандатга ёки жамиятдаги сиёсий аҳамиятга эга бўлган гуруҳларнинг мандатига асосланади²⁶.

Ҳокимиятнинг бўлиниши концепциясидан парламент назорати зарурлигининг мантикий асослари – қонун чиқарувчи ҳокимиятнинг давлат ҳокимияти органларининг маъмурий фаолияти устидан демократиянинг ажралмас институти сифатидаги сиёсий назорати келиб чиқади.

Парламентнинг назорат функциясида тез-тез учраб турадиган жиҳатлардан бирини ажратиб кўрсатиш мақсадга мувофиқ кўринади – бошқарув ҳаракатларига баҳо бериш, ҳисобдор шахслар ҳаракатларининг ноқонунийлиги тўғрисидаги маълумотларни таҳлил қилиш ва баҳолаш хулосалари ҳуқуқий тартибга солишнинг муайян соҳасида қонунчилик базасини қўллашни тартибга солиш имконини беради.

Нazorat ваколатларининг моҳияти ва ҳуқуқий моҳиятини аниқлашнинг бошланғич нуктаси ҳар доим ҳокимиятларнинг бўлиниши назарияси мантиғидир: парламент ваколатининг қадри ва аҳамияти нафақат қонунларни сифатли қабул қилиш, балки қабул қилинган қонунларнинг самарали ижросини ҳар томонлама таъминлашдадир.

Ҳокимият бўлинишининг конституциявий тизимида қонун чиқарувчи ҳокимиятни назорат қилиш, қоида тариқасида, мамлакат давлат ҳокимиятининг юқори органларининг қонуний ва самарали фаолиятини таъминлаш учун Конституция ва бошқа норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар билан мустаҳкамланган усул ва шакллар орқали амалга ошириладиган давлат назоратининг асосий турларидан бири сифатида қаралади²⁷.

Олий Мажлис назорат вазифасининг моҳияти шунда намоён бўладики, ҳокимиятлар бўлинишининг демократик ташкил этилган тизими шароитида халқ ўзи маъмурий ваколат бериб қўйган барча тузилмаларнинг фаолиятини назорат қилиш ҳуқуқига эгадир. Ҳеч қайси давлат тузилмаси, шу жумладан халқнинг вакиллик органлари ҳам

²⁵ Керимов Д.А. Законодательная деятельность Советского государства. – М, 1988, – С. 23-25.

²⁶ Коукли Д. Двухпалатность и разделение властей в современных государствах //Полис. Политические исследования. – 1997. – №. 3. – С. 147-168.

²⁷ Taitorina В. А. КОНТРОЛЬНАЯ ФУНКЦИЯ ЗАКОНОДАТЕЛЬНОЙ ВЛАСТИ: ВОПРОСЫ ТЕОРИИ И ПРАКТИКИ //Вестник КазНУ. Серия Юридическая. – 2019. – Т. 55. – №. 3. – С. 8-13.

назоратдан четда қолмаслиги керак. Халқ номидан назоратнинг олий шаклини (парламент назоратини) амалга оширар экан, Олий Мажлиснинг ўзи тўғридан-тўғри демократиянинг турли институтлари орқали халқ томонидан назорат қилинади.

Бир сўз билан айтганда, давлат ҳокимиятининг бўлиниши принципи ва парламентаризм давлат ҳокимиятини ҳуқуқий ташкил этишнинг муҳим қоидалари бўлиб, буларсиз демократияни, давлат механизми самарадорлигини, ҳуқуқий давлат ва фуқаролик жамиятини тасаввур қилиб бўлмайди.

Қонунлар ижроси устидан амалга ошириладиган парламент назорати қуйидаги бир неча мақсадларни кўзда тутаяди: *биринчидан*, қонуннинг самарадорлигига таъсир қилувчи омиллар ва шароитларни аниқлаш; *иккинчидан*, ҳар бир ҳуқуқий норманинг аниқ бир ижтимоий муносабатларни тартибга солиш учун хизмат қилишини таъминлашга эришиш; *учинчидан*, қонунлардаги камчиликларни зудлик билан бартараф этиш; *тўртинчидан*, қонунлар ижросини таъминлашда мансабдор шахсларнинг юксак масъулиятини ҳамда фуқароларнинг ҳуқуқий маданиятини оширишни таъминлаш²⁸.

Айтиш жоизки, ҳуқуқий адабиётларда парламент назоратининг тушунчаси ва мазмун-моҳиятига турлича тавсифлар берилган бўлиб, парламент назорати жараёнининг илмий асосларини ривожлантиришга хизмат қилади. Фикримизча, парламент назоратининг тушунчасини ифодалашдан олдин «назорат» тушунчасига ойдинлик киритиш мақсадга мувофиқ.

Назорат деганда асосан маълум воқеа-ҳодиса ёки ижтимоий муносабатлар жараёнини ўрганиш ва текшириш мақсадида олиб бориладиган махсус фаолият тушунилади. Ижтимоий муносабатларни ҳуқуқий тартибга солиш тизимида турли назорат турлари олиб борилади, яъни, давлат назорати, парламент назорати, прокурор назорати, экология назорати, санитария назорати, тоғ-кон ва саноат назорати, молия назорати ва бошқалар.

Парламентнинг назорат (контроль) фаолияти давлат тизимида амалга ошириладиган назорат турларидан мазмун-моҳияти жиҳатидан фарқ қилади²⁹. Давлат ҳокимияти ва бошқарув органлари томонидан назорат қилиш ва унинг хусусиятларини белгилаш бўйича таклифларнинг хилма-хиллигида, бизнинг фикримизча, унинг моҳиятини турли кўринишларда акс

²⁸ Исмоилов Н.М. Қонунлар ижроси устидан парламент назорати. Тошкент: Адолат, 1999. – Б.4.

²⁹ Ш.Файзиев Парламент назоратининг тушунчаси ва асосий йўналишлари: Ҳуқуқий таъминлаш масалалари//“Парламент назорати: назария ва амалиёт масалалари” илмий-амалий семинар материаллари/масъул муҳаррир: Отахонов Ф.Ҳ. Т -2005 – 15-6.

этирувчи баъзиларини ажратиб кўрсатамиз. О.В.Химичева “назорат – бу бошқарув қарорини амалга ошириш давомида амалга ошириладиган узок муддатли бошқарув функцияси”, деб ҳисоблайди³⁰.

Ш.Файзиев эса назорат деганда асосан маълум воқеа-ҳодиса ёки ижтимоий муносабатлар жараёнини ўрганиш ва текшириш мақсадида олиб бориладиган махсус фаолият тушунилади³¹ деб таъкидлаган.

Илмий адабиётларда назорат одатда кенг ва тор маънода кўриб чиқилади. Кенг маънода назорат жамият ва давлат тузуми барқарорлигини таъминлаш, ижтимоий тартибларга риоя қилиш, оммавий ва шахс онгига таъсир кўрсатишга қаратилган сиёсий, иқтисодий ва мафкуравий жараёнлар ва методлар мажмуидир. Тор маънода назорат юқори ташкилотлар қарорларининг бажарилишини, техник, иқтисодий, ташкилий меъёрларга риоя этилишини, режалаштирилган тадбирларнинг (топшириқларнинг) бажарилишини, меҳнат интизомига, ҳуқуқий нормаларга риоя этилишини текширишдан иборат. Бундай назорат бошқарув шаклига хос бўлиб, бир қатор бошқарув функцияларида кўриб чиқилади³².

Турли нуқтаи назарларни ҳисобга олган ҳолда – айрим муаллифлар назоратни ташкил этиш ва амалга оширишнинг иқтисодиёт ва бошқа соҳалардаги давлат ва нодавлат секторлари корхоналари, муассасалари ва ташкилотларининг ҳуқуқий ҳолатининг ўзига хос хусусиятларига боғлиқлигини таъкидлайдилар³³, бошқалар – қонун устуворлигини таъминлаш йўллари одатда назорат ва текширувга қисқартирилганлиги ҳақидаги принципиал позицияга амал қиладилар³⁴, назорат – хилма-хил ва кўп қиррали тушунчадир, деган хулосага келамиз.

Парламентнинг қонунчилик функциясидан кейинги ваколатини етакчи замонавий олимлар назорат функцияси деб атайди, ушбу функция ҳукумат ва бошқа олий давлат ҳокимияти органларининг фаолияти устидан назоратни амалга оширишдан иборат бўлиб, уларнинг бевосита ижро этувчи ва маъмурий ишларига аралашшини истисно қилади³⁵.

Бошқарув функциясини С.А.Котляревский ҳам ниҳоятда муҳим деб ҳисоблаб, “Замонавий давлатда парламентнинг назорат фаолияти қанчалик

³⁰ Химичева О.В. Контроллинг как инструмент управления предприятием. М. 2002.

³¹ Ш.Файзиев. Парламент назоратининг тушунчаси ва асосий йўналишлари: ҳуқуқий таъминлаш масалалари. “Парламент назорати: назария ва амалиёт масалалари”. Илмий-амалий семинар материаллари / Масъул муҳаррир: Ф.Ҳ.Отахонов. – Т.: 2005. –Б.15.

³² Лукьяненко В.И. Общий контроль в системе государственной службы//Кадровый контроль в системе государственной службы. М.: РАГС, 2002. С. 178.

³³ Атаманчук Г.В. Управление – фактор развития (размышления об управленческой деятельности). М., ЗАО «Экономика». 2002

³⁴ Мескон М., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента. М., 1993. С. 140; 422

³⁵ Соменков А.Д. Проблемы парламентского контроля за исполнением федерального бюджета в России: Автореф. ... д-ра юрид. Наук. М. 2006. С.31

муҳим бўлса, қонун ижодкорлиги ва бюджет ишларини ўз қўлида ушлаб турадиган ҳукумат ҳокимиятининг мустаҳкамланиши шунчалик муқаррардир”³⁶ деб таъкидлаган.

Бизнинг фикримизча парламент назорати функциясининг аҳамияти шундаки, **биринчидан**, қабул қилинган қонунларнинг самарали даражада ижро этилишини ўрганиш, **иккинчидан**, қонунларнинг амалиётда қўлланилишига салбий таъсир этувчи объектив ва субъектив омилларни аниқлаш, **учинчидан**, мавжуд ва юзага келган камчиликларни бартараф этишга қаратилган чора-тадбирларни ишлаб чиқиш ва белгилаш, **тўртинчидан**, тегишли қонунларга назорат-таҳлил натижаларига асосан қўшимча ва ўзгартиришлар киритиш, **бешинчидан**, давлат ҳокимияти ва бошқарув органлари, мансабдор шахслар ҳамда фуқароларнинг қонун ҳужжатлари қоида-талабларига сўзсиз амал қилиш маъсулияти ва мажбуриятини оширишга хизмат қилади.

Шундай қилиб, Ўзбекистон Республикаси қонунчилигига кўра, парламент назоратини амалга ошириш Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Сенатининг ҳам, Қонунчилик палатасининг ҳам узвий вазифаси ҳисобланади.

Конституцияга асосан Ўзбекистон парламентининг ҳар икки палатасига парламент назоратини амалга ошириш ҳуқуқи берилган. Бундан ташқари, парламент назоратини амалга ошириш ҳуқуқи Олий Мажлис палаталарининг кўмиталари, комиссиялари, Олий Мажлис Қонунчилик палатаси депутатлари ва фракциялари, сенаторлар ва Олий Мажлисининг Инсон ҳуқуқлари бўйича вакилига (Омбудсман) берилган³⁷.

Парламент назоратининг мазмун-моҳияти давлатнинг бошқарув шаклига қараб ҳам фарқланади. Жумладан, парламентлик бошқарув шаклига асосланган давлатларда парламент назорати президентлик республикалардагига нисбатан ўзининг кўлами ва таъсири жихатидан салмоқлироқ ҳисобланади. Бу албатта, табиий ҳол.

Президентлик бошқаруви шаклидаги давлатларда эса, парламент назорати асосан қонунлар ижроси, шунингдек парламент ваколатларига киритилган бошқа йўналишларни назорат қилишдан иборат бўлади. Бундай республикаларда ҳукумат парламент билан бир қаторда, кўпроқ Президент олдида ҳисобдордир. Бу каби мамлакатлар қаторига АҚШ, Франция, Кот-д’Ивуар ва бошқаларни киритишимиз мумкин.

³⁶ Котляревский С.А. Власть и право. Проблема правового государства. Серия «Мир культуры, истории и философии». –СПб.: Издательство «Лань», 2001. -368с

³⁷ Караходжаева О. Контрольные функции в деятельности парламента //Евразийский журнал академических исследований. – 2022. – Т. 2. – №. 12. – С. 160-166.

Н.Исмоилов фикрича, “парламент назорати – бу Олий Мажлис палаталари томонидан қонунларнинг ижроси ва унга амал қилиниши, шунингдек уларнинг самарали ҳаётга татбиқ этилиши устидан, қолаверса қонунчиликни мустаҳкамлаш борасида олиб бориладиган фаолиятдир. У қонун ҳужжатлари таъсирчанлигини оширишнинг ва айти чўгда жамиятнинг ҳуқуқий эҳтиёжларини тезкор аниқлашнинг самарали воситаси ҳисобланади”³⁸.

Шундай қилиб, ушбу фикрларни умумлаштириб, биз қуйидаги хулосалар чиқаришимиз мумкин.

Биринчидан, парламентнинг назорат функцияси унинг халқ манфаатларини ифодаловчи орган сифатидаги вакиллик хусусияти билан белгиланади. Парламент вакиллик ҳокимияти органи сифатида нафақат кузатиш, балки ҳуқуқ ва эркинликларнинг бузилишига жавоб беришга ҳам мажбурдир.

Иккинчидан, янги қонунларни кўриб чиқиш ва қабул қилиш, қабул қилинганларга ўзгартиришлар ёки қўшимчалар киритиш шаклида Олий Мажлиснинг қонунчилик функциясини амалга оширишда парламент назоратини амалга ошириш зарурдир. Бундан ташқари, парламент қонун кучга киргандан кейинги назоратда ҳам иштирок этади, чунки қонуннинг тартибга солиш ва ҳимоя қилиш функциялари давлат ҳокимияти органлари, маҳаллий давлат ҳокимияти органлари, мансабдор шахслар, ташкилотлар ва фуқаролар томонидан қонунларга қатъий риоя қилган ҳолда амалга оширилади.

Учинчидан, парламент назорати тушунчасининг мажбурий элементи унинг объекти, яъни ижро этувчи ҳокимият органлари, шунингдек бошқа давлат органлари, муассасалари ёки уларнинг мансабдор шахслари фаолияти ҳисобланади. Шубҳасиз, парламент назоратининг асосий объекти, унинг ўзаги ижро ҳокимияти органларининг, асосан бюджет-молия соҳасидаги фаолияти устидан назоратни ташкил этади. Ҳокимиятларнинг бўлиниши тизимида қонун нормаларини амалга ошириш учун айнан ижро ҳокимияти талаб қилинади, шунинг учун бу соҳада парламентнинг назорат ваколатлари юқори даражада кенгдир³⁹.

Тўртинчидан, парламент назорати ҳуқуқий шаклда амалга оширилса ҳам, асосан сиёсий характерга эга. Бинобарин, парламент назорати давлат

³⁸ Н.Исмоилов. Қонунлар ижроси устидан парламент назоратининг ҳуқуқий асосларини такомиллаштириш. “Парламент назорати: назария ва амалиёт масалалари”. Илмий-амалий семинар материаллари / Масъул муҳаррир: Ф.Ҳ.Отахонов. – Т.: 2005. – Б.79.

³⁹ Kovryakova E. THE PROBLEM OF DETERMINING THE EFFECTIVENESS OF PARLIAMENTARY CONTROL // Polish Journal of Science. – 2021. – №. 41. – С. 23-26.

хокимияти ва бошқаруви органлари томонидан инсон ва фуқаронинг ҳуқук ва эркинликлари бузилишини аниқлаш ва олдини олишга қаратилган.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Атаманчук Г.В. Управление – фактор развития (размышления об управленческой деятельности). М., ЗАО «Экономика». 2002
2. Гришаева О. Н. Основные концепции разделения властей: от античности до наших дней // *Filo Ariadne*. – 2019. – №. 1. – С. 122-134.
3. Исламов З.М. Проблема власти: ее понимание, назначение, социальная ценность. – Т.: ТГЮИ. – 2003. С.27.
4. Исмоилов Н.М. Қонунлар ижроси устидан парламент назорати. Тошкент: Адолат, 1999. – Б.4.
5. Исмоилов Н. Қонунлар ижроси устидан парламент назоратининг ҳуқуқий асосларини такомиллаштириш. “Парламент назорати: назария ва амалиёт масалалари”. Илмий-амалий семинар материаллари / Масъул муҳаррир: Ф.Ҳ.Отахонов. – Т.: 2005. – Б.79.
6. Караходжаева О. Контрольные функции в деятельности парламента // *Евразийский журнал академических исследований*. – 2022. – Т. 2. – №. 12. – С. 160-166.
7. Керимов Д.А. Законодательная деятельность Советского государства. – М, 1988, - - С. 23-25.
8. Коукли Д. Двухпалатность и разделение властей в современных государствах // *Полис. Политические исследования*. – 1997. – №. 3. – С. 147-168.
9. Конюхова, И.А. Двухпалатность как принцип организации национальных парламентов: опыт России и мировая практика // *Журнал российского права*. – 2004. № 1. С. 11-117
10. Kovryakova E. THE PROBLEM OF DETERMINING THE EFFECTIVENESS OF PARLIAMENTARY CONTROL // *Polish Journal of Science*. – 2021. – №. 41. – С. 23-26.
11. Котляревский С.А. Власть и право. Проблема правового государства. Серия «Мир культуры, истории и философии». –СПб.: Издательство «Лань», 2001. -368с
12. Лосев А.Ф. Сочинения: в 9 т. Т. 1 Бытие Имя Космос. М.: Мысль, 2016. 211 с.
13. Лосев, А.Ф. Платон, Аристотель (Жизнь замечательных людей) / А.Ф. Лосев, Тахо-Годи А.А. М.: Молодая гвардия, 2015. 180

14. Лукьяненко В.И. Общий контроль в системе государственной службы//Кадровый контроль в системе государственной службы. М.: РАГС, 2002. С. 178.
15. Мескон М., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента. М., 1993. С. 140; 422
16. Монтескье Ш. О духе законов. Кн. 20–31. – М.: Директ-Медиа, 2011. – 596 с.
17. Одилқориев Ҳ. Конституция ва ҳоқимият. Демократлаштириш ва инсон ҳуқуқлари. – № 4 (12) – 2001.– Б.5.
18. Платон. Государство. Соч. Т. 3. Ч. 1. М.: Мысль, 1971. 750 с.
19. Романова Е. А. К вопросу о законодательной власти в системе разделения властей //Форум молодых ученых. – 2018. – №. 12-3 (28). – С. 1028-1033.
20. Соменков А.Д. Проблемы парламентского контроля за исполнением федерального бюджета в России: Автореф. ... д-ра юрид. Наук. М. 2006. С.31
- Химичева О.В. Контроллинг как инструмент управления предприятием. М. 2002.
21. Taitorina V. A. КОНТРОЛЬНАЯ ФУНКЦИЯ ЗАКОНОДАТЕЛЬНОЙ ВЛАСТИ: ВОПРОСЫ ТЕОРИИ И ПРАКТИКИ //Вестник КазНУ. Серия Юридическая. – 2019. – Т. 55. – №. 3. – С. 8-13.
22. Файзиев Ш. Парламент назоратининг тушунчаси ва асосий йўналишлари: ҳуқуқий таъминлаш масалалари. “Парламент назорати: назария ва амалиёт масалалари”. Илмий-амалий семинар материаллари / Масъул муҳаррир: Ф.Ҳ.Отахонов. – Т.: 2005. –Б.15.
23. Хакимов Р. Р. Развитие правовых основ парламентского контроля в Узбекистане: основные положения закона" о парламентском контроле" //Журнал зарубежного законодательства и сравнительного правоведения. – 2016. – №. 6 (61). – С. 19-23.
24. Шеховцев В.А. Развитие российского парламентаризма. Владивосток: Дальнаука, 2002. - с. 74-76.